

Gramatička i pravopisna obilježja vezanih leksičkih morfema

Bošnjak, Marijana

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:664999>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-07**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti

Marijana Bošnjak

Gramatička i pravopisna obilježja vezanih leksičkih morfema

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Ana Mikić Čolić

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti i povijesti

Marijana Bošnjak

Gramatička i pravopisna obilježja vezanih leksičkih morfema

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Ana Mikić Čolić

Osijek, 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Terminološko određenje pojma.....	2
3. Utvrđivanje pojma afiksoida – sinonimi ili ne?	4
4. Gramatička obilježja vezanih leksičkih morfema	6
5. Vezani leksički morfemi kao pravopisni problem	8
6. Obilježja vezanih leksičkih morfema u uporabi.....	13
7. Zaključak.....	18
8. Popis literature.....	19

Sažetak

Kako je proces internacionalizacije jezika osobito izražen u znanstvenim disciplinama i terminologiji općenito i kako proces globalizacije utječe na širenje internacionalizama i u drugim funkcionalnim stilovima, primjetna je sve veća važnost i uporabnost vezanih leksičkih morfema, zbog čega se nameće potreba određivanja pojma vezanih leksičkih morfema i razrješenja terminološki neusustavljene uporabe. Vezani leksički morfemi određuju se kao tvorbeni elementi klasičnoga podrijetla ili domaći elementi nastali kraćenjem duljih leksema, a koji se u uporabi ne javljaju kao slobodne osnove. Kako terminologija ne trpi višeznačnost, pojmovi afiksoida i vezanih leksičkih morfema ne mogu se smatrati sinonimima jer je afiksoid slobodna osnova koja se procesom gramatikalizacije desemantizirala, dok značenje vezanih leksičkih morfema proizlazi iz njihova izraza. Terminološka šarolikost tvorbenog nazivlja nije se prenijela u hrvatske pravopise gdje se vezani leksički morfemi tumače u okviru neistoznačnog pojma afiksoida. Hrvatski pravopisi s obzirom na pisanje vezanih leksičkih morfema neusuglašeni su u nekoliko glavnih točaka. Prvo se odnosi na činjenicu da neki pravopisci elemente kao *bruto*, *neto* i *žiro* neutemeljeno tumače kao vezane osnove, dok su evidentne vezane leksičke morfeme kao *mini-* i *maksi-* proglašavali nesklonjivim pridjevima. Drugo pitanje odnosi se na činjenicu da su neki pravopisi propisivali pisanje složenica građenih od triju vezanih leksičkih osnova sa spojnicom, koja bi odvajala prvi složenički dio i naglašavala njegovu koordiniranost i spojno značenje, ne obraćajući pozornost na spojno značenje interfiksa. Treće pravopisno pitanje ne odnosi se toliko na neusuglašenost, koliko na neizjašnjenost pravopisaca oko novih struktura u koje ulaze vezani leksički morfemi kao što su npr. kratice.

Ključne riječi: tvorba riječi, afiksoidi, vezani leksički morfemi, sastavljeno i rastavljeno pisanje

1. Uvod

Jezična dinamika i važnost terminološke usustavljenosti među jezicima prouzrokovali su ulaske stranih jedinica u hrvatski jezik, a među njima su i vezani leksički morfemi koji su predmet ovoga rada. U drugom poglavlju utvrdit će se nazivlje koje se rabilo za elemente stranoga podrijetla koji se rabe u slaganju. Kako terminologija ne trpi odnos sinonimije, u trećem će se poglavlju definirati pojam za koji postoji naziv afiksoid, dosada rabljen kao sinonim pojmu vezanog leksičkog morfema. Kako bi se uspostavila razlikovnost vezanih leksičkih morfema prema drugim tvorbenim jedinicama, u četvrtom će se poglavlju opisati njihove glavne karakteristike. Kako su vezani leksički morfemi zbog svoje značljivosti bliski slobodnim osnovama i zbog toga su često tretirani kao jedinice koje su na granici tvorbe riječi i sintakse, u petom će se poglavlju propitati i prikazati dosadašnja pravopisna rješenja vezana uz pisanje vezanih leksičkih morfema, što će s obzirom na korpus biti analizirano i u šestom poglavlju.

Cilj je ovoga rada dokazati tvorbenu razlikovnost pojma vezanih leksičkih morfema od pojma afiksoida te sukladno tumačenju da se sve tvorbene jedinice pišu sastavljeno s drugim dijelovima tvorenice, ponuditi rješenje za problematična pravopisna pravila i ona za koje ne postoji konsenzus u stručnoj literaturi.

2. Terminološko određenje pojma

U hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi supostoje tri naziva za tvorbene jedinice različite od prefiksa i sufiksa, a to su vezani leksički morfem, naziv Eugenije Barić (1980: 85); vezana leksička osnova koju rabi Stjepan Babić (2002: 37) te pojmovi prefiksoida i sufiksoida Josipa Silića i Ive Pranjkovića (2005: 153–154). Upravo zbog činjenice da bi znanstveno nazivlje trebala karakterizirati jednoznačnost, postavlja se pitanje jesu li ti pojmovi sinonimi.

Barić (1980: 85) definira vezane leksičke morfeme kao „one značajne nizove koji ne postoje u hrvatskom književnom jeziku izvan složenice, a imaju leksičko značenje“. Sličnu definiciju vezanih leksičkih osnova nudi i Babić (2002: 37) koji ih definira kao osnove „koje ne dolaze kao osnove samostalnih riječi“ nego isključivo u kompozitima. Usporedbom Babićevog (2002: 35) termina osnove kao onog dijela „riječi koji ostaje kad uklonimo nastavke (flekseme, gramatičke morfeme)“ te Markovićeve (2012: 50) definicije leksičkog morfa¹ kao onog dijela „koji ostaje kad se odstrane svi ostali morfovi“, moglo bi se zaključiti da je riječ o sinonimima. Ipak, Kuna (2007: 173) uspoređujući Babićev i Barićkin termin zaključuje da je pojam vezane leksičke osnove točniji jer one jedinice koje Barić navodi kao vezane leksičke morfeme „ne sastoje se od jednog morfema već dva: vod-o, polj-o“ te da „svaki strani element -fobija, -filija, -logija također podrazumijeva dva morfema“. Da je riječ o dvama morfemima potvrđuje i Silić-Pranjkovića (2005: 154) gramatika gdje stoji da pravi sufiksoidi dolaze „bez -ija jer je ono samostalan sufiks“.²

Što se tiče opsega pojma, Babić (2002: 368, 37) navodi da vezane leksičke osnove potječu isključivo iz stranih jezika, no u primjerima navodi *polu-* i *vele-* kao vezane osnove, iz čega se može razaznati da kao i Barić (1980: 76–77) s obzirom na podrijetlo razlikuje dvije vrste vezanih leksičkih morfema, koje ona imenuje kao one „stranog podrijetla“ i one „domaćeg podrijetla“, pri čemu potonji nastaju kraćenjem domaćih pridjeva kao npr. *poljoprivredna apoteka* u *poljoapoteka*.

Silić i Pranjković (2005: 153–154) određuju prefiksoid i sufiksoid kao one dijelove riječi koji se pojavljuju ispred, odnosno iza „korijena riječi u različitim riječima s istim značenjem“, a imaju ulogu prefiksa, odnosno sufiksa. S obzirom na porijeklo, autori su suglasni s navedenim mišljenjem da im izvor osim klasičnih jezika može biti i hrvatski. Osim

---

¹ Marković se koristi terminom *morf* umjesto terminom *morfem* isključivo da bi istaknuo dihotomiju apstraktnog i konkretnog pri čemu morf smatra konkretnim izrazom, tj. ostvarajem morfema.

² Unatoč razlikovnosti, pojmovi vezani leksički morfem i vezana leksička osnova rabiće se kao sinonimni.

što pod pojmom prefiksoida podrazumijevaju vezane leksičke morfeme kao što su *aero-*, *andro-*, *bio-* i druge na koje se referira i Barić (1980: 79) u svom popisu, tu ubrajaju i morfeme kao što su *epi-*, *hiper-*, *hipo-*, *ultra-* i druge koje Barić (2002: 376–380) smatra stranim prefiksima. Iako u zagradi navodi etimološku odrednicu iz koje se iščitava da oni mogu biti latinskog ili grčkog podrijetla, Barić (2002: 37) objašnjava da se razlika između stranog vezanog leksičkog morfema i stranog prefiksa uspostavlja prijevodom tih konstrukcija jer se prijevodom stranog sufiksa može uspostaviti odgovarajući hrvatski prefiks pa tako *anti-* znači *protu-*, dok *agro-* znači *zemljo-*. Takav prijevod omogućuje ponovno uspostavljanje dihotomije između autosemantičnih i sinsemantičnih riječi što mu je jedan od kriterija razlikovanja domaće vezane osnove i domaćeg prefiksa. Slična strategija iščitava se i iz preoblika koje rabi Barićka (1980: 78) jer vezane leksičke morfeme parafrazira sinonimnim hrvatskim pridjevom ili konstrukcijom „koi je u vezi s I“ pri čemu I označava imenicu nastalu prijevodom vezanog leksičkog morfema.

Tako široko određenje afiksoida kritizirao je Kuna (2007: 174) koji navodi da ne postoje jasni kriteriji za razlikovanje tih jedinica od drugih složeničkih dijelova, a posebno leksičkih osnova što se vidi na primjeru izdvajanja riječi gdje „u gdje koji, gdje to, gdje to“ kao prefiksoida. Autori *Hrvatskog jezičnog savjetnika* (Barić i dr., 1999: 212) također se suprotstavljaju tako širokom shvaćanju prefiksoida te razlikuju prvi dio polusloženice i vezani leksički morfem od prefiksoida koji definiraju kao „onaj dio tvorenice koji po podrijetlu nije prijedlog, a nalazi se u riječi na mjestu prefiksa“. S druge strane, Barić (2005: 289) i značenjski razlikuje vezane leksičke morfeme od afiksoida jer oni „ne modificiraju značenje riječi uz koju dolaze, nego ga konkretiziraju“. Unatoč širokoj definiciji afiksoida i nepostojanju kriterija za njihovo razlikovanje od drugih bliskih tvorbenih jedinica, u hrvatskim pravopisima prevladali su nazivi prefiksoidi i sufiksoidi, a ne vezani leksički morfemi ili vezane leksičke osnove. Tako se npr. u Institutovu pravopisu (Jozić i dr., 2013: 130, 493) navodi da je prefiksoid „tvorbena jedinica koja ima značenje cijele riječi i nalazi se ispred tvorbene osnove“, ali se u popisu donose vezani leksički morfemi koji su i sami tvorbene osnove.

Kako terminološko nazivlje mora biti jasno određeno i razgraničeno od drugih pojmova, potrebno je utvrditi kriterije za svrstavanje nekoga morfema u afiksoide s ciljem dokazivanja razlikovnosti vezanih leksičkih morfema, kao samostalne i njima ravnopravne supostojeće kategorije.

3. Utvrđivanje pojma afiksoida – sinonimi ili ne?

Iako su prefiksoidima često tumačeni dijelovi tvorenice koji podrijetlom nisu prijedlozi (Horvat, Štebih Golub, 2010: 407), odnosno kao punoznačne vezane osnove (Mihaljević, Ramadanović, 2006: 203), navedene karakteristike nedovoljne su za razlikovanje vezanih leksičkih morfema i afiksoida. Ono što može biti polazište činjenica je da su afiksoidi podrijetlom hrvatski slobodni morfemi, ali se njihovo značenje razlikuje od slobodnog morfema jer je „kategorijalno, baš kao što je i tipično za značenje tvorbenih morfema“ (Kostić-Tomović, 2013: 52). Levačić (2017: 153) zato afiksoide definira kao „morfeme prijelaznog tipa koji imaju karakteristike i korijenskih i afiksalskih morfema“, a prijelaznost se ogleda i u semantici. Iako je semantika afikasa apstraktna, što je posljedica „desemantizacije konkretnog leksičkog značenja“, primjetno je i očuvanje značenja ishodišnog korijena. Osim semantičkog kriterija određenja afiksoida, kao druge bitne karakteristike Levačić (2017: 157–159) navodi i njihovu mogućnost uspostavljanja leksičko-semantičkih odnosa s afiksima, poput sinonimije i antonimije. Između ostaloga, njihova dvojnost ogleda se u činjenici da u riječima mogu biti i gramatički i korijenski morfemi. S druge strane, Tafrá i Košutar (2009: 99) zbog činjenice da su afiksoidi „tvorbene jedinice slične afiksima“ naglašavaju da je logično shvaćati ih kao tvorbene, a ne leksičke morfeme. Riječ je zapravo o funkcionalnom kriteriju određivanja afiksoida jer se uloga afikasa ostvaruje čestim ponavljanjem u drugim složenicama i ustaljenim značenjem, stvarajući tako „produktivne tvorbene obrasce“ za stvaranje novih riječi. Kao što se riječi tvorene afiksima mogu kategorizirati u značenjske skupine, tako je i tvorbeno značenje afiksoida povezano s uopćenim značenjskim kategorijama, kao npr. „značenja koja pojačavaju ili sužavaju, ekspresivna značenja, relacijska značenja, lokativna značenja, vremenska značenja i sl.“ (Levačić, 2017: 155, 158). Takva značenja nose i oni morfemi koje je Barićka (2005: 290) odbila prihvatiti kao vezane leksičke morfeme jer modificiraju značenje, zbog čega se *polu-*, *nadri-* i *nazovi-* mogu smatrati pravim prefiksoidima.

Prijelazni karakter prefiksoida očituje se i u prefiksoidu *polu-*, čije je leksičko značenje ili izravno povezano uz značenje leksema polovica kao „jedan od dva jednaka dijela cjeline“ ili uz izvedeno dopunsko značenje nastalo tvorbenim uopćavanjem koje omogućuje konkretiziranje stupnja svojstva, parafraziranog sintagmama „ne sasvim“, „djelomično“ ili „ne u potpunosti“. Dakle, glavna sličnost *polu-* s afiksima očituje se u semantici koja konkretizira značenje drugoga dijela tvorenice i nosi apstrahirano „tvorbena značenje

stupnjevitosti, nepotpunosti, približnosti“ (Levačić, 2017: 157–158). Prvo značenje u kojem se ogleda povezanost s leksemom *polovica* očituje se u primjeru *polunavodnik* jer je riječ o samo jednom dijelu navodnika, a drugo se prepoznaje kod apstraktnih složenica kao *polumrak* i *poluumjetnost* gdje *polu-* ima značenje djelomičnosti.

Dok se na primjeru prefiksoida *polu-* osjećaju oba značenja, i konkretno, povezano s polaznim leksemom, i apstraktno nastalo uopćavanjem njegova značenja; prefiksoid *nadri-* postigao je desemantizaciju konkretnog leksičkog značenja o čemu svjedoče Mihaljević i Ramadanović (2006: 206) koje tvrde da „veza s glagolom nadrijeti sinkronijski nije prozirna“. Taj se prefiksoid značenjski podudara s prefiksoidom *nazovi-*, jer semantički upućuju na neistinu i približnost.

Ono što Silić i Pranjković (2005: 159) smatraju hrvatskim prefiksoidima i sufiksoidima tvorbene su osnove koje sudjeluju u nastanku složenica. Ono što ih odvaja od prefiksoida je činjenica da se njihovo značenje u tvorenici ne razlikuje od značenja koja su imala kao samostalne riječi, kao npr. *novo-* u *novogradnja*, *peto-* u *petoboj*, *samo-* u *samoljublje*, *goj-* u *svinjogojstvo* itd. Pravilnije je određenje sufiksoida u Aniće-Silićevu (2001: 104–105) pravopisu, gdje se kao sufiksoidi navode *-god* i *-put*. Dok je prvi etimološki neproziran i ima ulogu sufiksa zbog značenja neodređenosti koje nosi, drugi nosi značenje povećanja svojstva u količini prve tvorbene osnove. Dakle, primjetna je modifikacija značenja jer se razlikuje samostalno značenje leksema i njegovo značenje u vezi sa sufiksoidom. Drugom značenju sličan je i morfem *-struk*, koji do sada nije objašnjen u hrvatskim gramatikama pa bi se također mogao smatrati sufiksoidom, a potvrđen je i u riječima *dvostruk*, *trostruk*, *četverostruk*, *višestruk* itd. Tijekom nastanka afiksoida javlja se proces gramatikalizacije pri kojem leksička jedinica poprima gramatička svojstva. Kao važne karakteristike toga procesa Vounchev (2016: 115–116) navodi desemantizaciju, jer su afiksoidi izgubili značenje polazišnih riječi od kojih su se razvili, i popratnu generalizaciju značenja te dekategoričaciju, odnosno gubljenje gramatičkih svojstava prvotnoga oblika. Tako oblik *polu-* gubi mogućnost sklonidbe, a *nazovi-* i *nadri-* mogućnost sprezanja.

Statusom i potvrdama afiksoida rad se više neće baviti jer pitanje afiksoida može biti samostalan rad, a cilj je ovoga ispunjen isticanjem njihove razlikovnosti od vezanih leksičkih morfema te neprimjerenosti uporabe toga termina kao istoznačnice. Dakle, temeljna razlika između afiksoida i vezanih leksičkih morfema jest njihovo značenje. Dok vezani leksički morfemi primarno nose leksičko značenje, o čemu govori i njihovo ime, leksičko značenje

afiksoida često je uopćeno, apstraktno te povezano s tvorbenom kategorizacijom značenja svojstvenoj afiksima.

4. Gramatička obilježja vezanih leksičkih morfema

Naziv vezani leksički morfem svojim dvjema atributnim odrednicama upućuje na važna obilježja pojma koji označavaju. Pojam vezanosti odnosi se na njegovu sintaktičku nesamostalnost što ga diferencira od leksema, koji može biti u ulozi prvog složeničkog dijela kao npr. „roman- u romanopisac“, s kojim mu je zajednička odrednica leksičko značenje (Barić, 1980: 17). Kako je podrijetlo vezanih leksičkih morfema latinsko ili grčko, njihov je sadržaj fiksiran i mora se naučiti te se kao takav parafrazira u preoblici koju karakterizira izostanak izraza vezanog leksičkog morfema (Barić, 1980: 69). Kada se vezani leksički morfem nalazi u drugom složeničkom dijelu, izostanak je potpun, a kada u prvom složeničkom dijelu, izostanak je parcijalan jer se u preoblici taj izraz zamjenjuje svojim punim oblikom kao npr. „leukomasa → leukocitna masa“ (Barić, 1980: 81). Ipak, takva preobljka moguća je samo u onim primjerima koji nastaju kraćenjem pridjeva stranog podrijetla.

Osim razlike između vezanog leksičkog morfema i druge leksičke osnove, moguće je uspostaviti i kriterije razlikovnosti prema afiksima i afiksoidima jer vezani leksički morfemi nemaju tvorbeno značenje (Lalić, 2013: 64). Uz izostanak tvorbenog značenja, vezani leksički morfem kao prvi složenički dio razlikuje se od prefiksoida i zbog nemogućnosti uspostavljanja odnosa sinonimije ili antonimije s drugim afiksima. S druge strane, vezane leksičke morfeme koji su zbog tvorbenih značenja izjednačavani sa sufiksima, kao što su npr. *-drom* zbog mjesnog značenja i *-teka* zbog značenja ukupnosti (Levačić, 2017: 162), moguće je razlikovati od sufikasa jer sufiks nikada „ne može tvoriti semantičku jezgru riječi, već samo morfološki preinačuje osnovu“ (Barić i dr., 2005: 294). Morfemi *-drom* i *-teka* nisu semantički prazni jer u grčkome jeziku funkcioniraju kao leksemi i imaju značenje. Naime, grčka riječ *dromos* znači 'put ili traku za utrku'³, a *theca* 'kutiju', 'kovčeg' itd.⁴ Dakle, dok se sufiksima ne može uspostaviti etimološka veza s drugim leksemom, kod vezanih leksičkih morfema to je moguće, pa bi se moglo reći da slično afiksoidima vezani leksički morfemi imaju i tvorbeno i leksičko značenje. No, dok se leksičko značenje prvih uspostavlja poznavanjem leksika vlastitoga jezika ili pomoću jednojezičnika, za uspostavljanje ishodišnog

---

³ Vidi: <http://www.dictionary.com/browse/dromos> (stranica posjećena 23. 6. 2018.)

⁴ Vidi: <http://www.dictionary.com/browse/thecca> (stranica posjećena 23. 6. 2018.)

leksičkog značenja vezanog leksičkog morfema kao drugog složeničkog dijela potrebno je korištenje dvojezičnika i potencijalno etimološkoga rječnika. Zapravo, može se reći da vezani leksički morfemi za razliku od prefiksoida ne mogu uspostaviti odnos motivacije s polazišnom riječi, jer ona nije dio hrvatskoga jezika. Vezani leksički morfemi s ulogom afikasa mogli bi se smatrati afiksoidima u širem smislu, a temeljni kriterij razlikovnosti osim semantičkog jest činjenica da oni, za razliku od afiksoida, nikada ne mogu funkcionirati kao slobodne osnove.

Osim sintaktičke nesamostalnosti i značenjskih karakteristika, vezani leksički morfemi prepoznatljivi su i po formalnim karakteristikama. Kao prvi složenički dio, prepoznatljivi su po završnom vokalu *-o* koji onemogućuje pojavnost završnih suglasničkih skupova kao *gz* u *egzo* i samoglasničkim skupovima koji ih odaju kao strane elemente u hrvatskom jeziku poput *ae* u *aero-*. Zapravo je prva sastavnica, kako Levačić (2017: 65) zaključuje, „gramatički neoblikovana osnova“, a „druga određuje leksičko-gramatičku oblikovanost“. Naime, Silić i Pranjković (2005: 154) navode da se svaka strana vezana leksička osnova sastoji od barem dvaju morfema, od kojih je onaj drugi sufiks, pa tako razdvaja *antrop-*, *fil-* i *fob-* od *-ija*. Ipak, za takvu raščlambu vezanih leksičkih osnova potrebno je poznavanje grčkoga jezika, a zbog analoške tvorbe kao tvorbenog načina „pri kojem se ne prenosi izravno izraz i sadržaj“ polazne riječi (Barić i dr., 2005: 302), postavlja se pitanje treba li vezanu leksičku osnovu u tom slučaju rastavljati na tvorbene dijelove. Bez poznavanja grčkoga jezika to je nemoguće jer se u preoblici vezani leksički morfem kao drugi složenički dio parafrazira.

Upravo zbog takvog statusa, tvorbeni način karakterističan za vezane leksičke morfeme jest složeno-nesufiksalna tvorba ili čisto slaganje. Barić (1980: 37–38) složenice s vezanim leksičkim morfemima s obzirom na vrstu spojnika dijeli na dva tvorbena tipa, „tvorbeni tip sa spojnikom *-o-*“ te „tvorbeni tip sa spojnikom $\emptyset$ “ pri čemu se vezani leksički morfemi nalaze u drugome dijelu, kao npr. *raketodrom* i *ampermetar*. Kada se vezani leksički morfem sa završetkom na *-o* nalazi u prvom složeničkom dijelu, riječ je o tvorbenom tipu bez spojnika, a drugi složenički dio može biti leksem ili još jedan vezani leksički morfem poput primjera *hidroterapija* i *aerodrom*.

Osim toga, Barić (1980: 76–77) konstatira da osim stranih vezanih leksičkih osnova u čistom slaganju sudjeluju i domaće pokraćene pridjevne ili imeničke osnove. Kao prvi složenički dio javljaju se morfemi nastali abrevijacijom domaćeg pridjeva kao npr. *poljoprivredna apoteka* u *poljoapoteka*, što se može pripisati analogiji istovrsnog kraćenja pridjeva stranog podrijetla kao npr. *ekološki sustav* u *ekosustav*. Slične pokrate prisutne su i u složenicama kojima je

drugi složenički dio oblik *-trans*, pri čemu bi preoblika složenice *Čazmatrans* glasila 'transportno poduzeće Čazma'.

Kako se slaganje u hrvatskim gramatikama definira kao „tvorbeni način kojim od dviju riječi nastaje jedna (Barić i dr., 2005: 296), a kako vezane leksičke osnove nemaju status riječi kao leksičke jedinice u hrvatskome jeziku, Mihaljević i Ramadanović (2006: 201, 206) predlažu definiciju slaganja kao tvorbenog načina „u kojoj istodobno sudjeluju tri sastavnice, od kojih je prva osnova, druga spojnik -o- ili -Ø-, a treći samostalna riječ“, te uvode tri tvorbeni načina – prefiksoidizaciju, sufiksoidizaciju i prefiksoidno-sufiksoidnu tvorbu – u okviru kojih promatraju vezane leksičke morfeme kao prvi ili drugi složenički dio, odnosno kao oba dijela. Slično čine i Tafra i Košutar (2009:93) uvodeći pojam afiksoidne tvorbe kako bi istaknule tvorbenu posebnost vezanih leksičkih morfema. U stranoj jezikoslovnoj literaturi složenice nastale od vezanih leksičkih osnova nazivaju se konfiksnim ili neoklasičnim (Bilandžija, 2017: 36, 108). Ipak, u hrvatskoj stručnoj literaturi ne koristi se pojam konfiksa za vezane leksičke morfeme pa se tako pojam konfiksacije odnosi na „istovremeno pričvršćivanje prefiksa i sufiksa“, odnosno na prefiksarno-sufiksarnu tvorbu (Marković, 2012: 52). Slijedeći terminološku razlikovnost afiksoida i vezanih leksičkih morfema, potrebno je pronaći odgovarajuću terminologiju za imenovanje takve tvorbe, iako je jasno da se on može smatrati posebnim tipom čistoga slaganja kako ga tretira i E. Barić.

5. Vezani leksički morfemi kao pravopisni problem

Osim problematičnosti definiranja pojma, vezani leksički morfemi sporno su pitanje s obzirom na pravopisno načelo sastavljenoga i rastavljenoga pisanja koje je obrađeno u čitavim poglavljima naslovljenim *Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi* (Babić, Finka, Moguš, 1994: 76; Babić, Moguš, 2011: 56), *Pisanje riječi sastavljeno i rastavljeno* (Anić, Silić, 2001: 102) *Sastavljeno i rastavljeno pisanje* (Babić, Ham, Moguš, 2005: 44) te *Sastavljeno i nesastavljeno pisanje* (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 141; Jozić i dr., 2013: 47). Dok su posljednja dva naziva prikladna svome označenom, prva dva su zbog svoje kontradiktornosti neprimjerena jer je bjelina ono što razdvaja riječi međusobno, ali ne prefikse, sufikse i korijen kao njezine sastavne dijelove, pa se stoga može govoriti isključivo o sastavljenom i rastavljenom pisanju, a ne o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi jer je logično da se riječ piše u svom punom obliku, tj. da su njezini temeljni dijelovi pridruženi jedan drugome (Ćužić, 2015: 58).

Prije same analize pristupanja pravopisa vezanim leksičkim morfemima s obzirom na sastavljeno i rastavljeno pisanje, važno je istražiti terminologiju kojom su u pravopisima označavani. S obzirom na povijesnu recepciju vezanih leksičkih morfema, Pravopis dviju Matica jedne je tretirao kao dijelove riječi, a druge kao polusloženice kako bi ih razlikovao s obzirom na domaće i strano podrijetlo, a kao kriterij određenja riječi kao polusloženice često se uzimao i naglasak i pritom se naglašavalo da one imaju dva naglaska. Stoga se pisalo *fototerapija* jer se *foto-* odnosi na svjetlost i *foto-klub*, jer je *foto* abrevijatura leksema *fotografija* (Muratagić-Tuna, 2004: 54). Babić (2002: 47) je u svojoj studiji istaknuo da se vezane leksičke osnove ne mogu smatrati polusloženicama, nego isključivo složenicama. Iz navedenih primjera Pravopisa dviju Matica primjetno je koliko je važno, kako Badurina (2009: 280) naglašava, uspostaviti vezu pravopisa i jezikoslovnih disciplina, odnosno rječotvorja koje ima „reperkuzija na sastavljeno ili nesastavljeno pisanje riječi/izraza“.

Iako se isprva većina pravopisa nije koristila terminima tvorbe riječi, pa su se vezani leksički morfemi u pravopisima javljali pod nazivima „strani prefiks ili strana riječ“ ili samo „riječ (...) kao prvi dio složenice“ (Babić, Finka, Moguš, 1994: 78), Anić i Silić (2001: 103) napravili su veliki korak uvodeći tvorbenu nazivlje, označavajući i definirajući te elemente: „prefiksoidi i sufiksoidi [su] riječi u ulozi prefikasa i sufikasa“. Anić-Silićeva terminologija prevladala je u gotovo svim novijim pravopisima pa se rabi i u Institutovu (Jozić i dr., 2013: 47) i Matičinu pravopisu (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 141), ali i novijem izdanju Babić-Moguševa pravopisa (2011: 57). Dakle, ni u jednom pravopisu ne pojavljuje se termin vezani leksički morfem ili vezana leksička osnova, nego se te tvorbene jedinice uvrštava u druge kategorije koje mu, kako je utvrđeno s obzirom na tvorbenu nazivlje, nisu istovrijednice. Zbog takve ustaljene pravopisne terminologije u pregledu pravopisnih pravila o pisanju vezanih leksičkih morfema, javljat će se i pojmovi prefiksoida i sufiksoida, iako nisu sinonimni pojmu vezanih leksičkih morfema.

Postoji nekoliko pitanja kojima su se bavili hrvatski pravopisi u pisanju vezanih leksičkih morfema. Prvo se odnosi na njihovu sintaktičku nesamostalnost, drugo je vezano uz opseg pojma prefiksoida i njihovu razlikovnost od drugih sličnih jedinica, treće se odnosi na pisanje sveza nastalih slaganjem dvaju ili više prefiksoida, a četvrto na pisanje prefikasa prefigiranim kraticama.

Što se tiče sintaktičke nesamostalnosti vezanih leksičkih morfema, prvi put takvo pravilo implicitno donosi Babić-Finka-Mogušev (1994: 76, 78) pravopis gdje stoji da se dijelovi složenice „pišu sastavljeno između bjelina“. Da je riječ o implicitnosti, primjetno je

po činjenici da su složenice s vezanim leksičkim morfemima, kao npr. *heliodrom*, *antropobiologija*, svrstane u kategoriju stranih prefikasa i stranih riječi gdje se još nalaze i riječi kao *anticiklona*, *ekskralj*, *paravojska* i *tonfilm*. Prvi put se eksplicitno naglašava nesamostalnost vezanih leksičkih morfema u Aniće-Silićevu (2001: 103) pravopisu gdje stoji da se svi prefiksoidi i sufiksoidi „kao i prefiksi i sufiksi pišu zajedno s riječima uz koje se nalaze“, osim u slučaju kad se želi izraziti suprotnost značenja između prefigurane imenice i tvorenice kao u slučaju „ne-ja, ne-Francuz“. Takva terminologija preuzeta je i u novijem izdanju *Hrvatskog pravopisa* Babića i Moguš (2011: 57), kada je prefiksoid zamijenio pojam „strana riječ kao prvi dio složenice“ (Babić, Finka, Moguš, 1994: 78), dok je takva promjena izostala u Babić-Ham-Moguševom (2005: 45) pravopisu gdje se vezani leksički morfemi mogu pronaći jedino u natuknici da se imenice pišu sastavljeno „kada im je prvi dio (...) riječ auto, audio, foto, kino, radio, video“ (Babić, Ham, Moguš, 2005: 45). Aniće-Silićevu terminologiju i/ili stavove o pisanju prefiksoida i sufiksoida preuzimaju i autori Matičina pravopisa (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 143), koji navode da se prefiksoidi i sufiksoidi kao i drugi tvorbeni morfemi i dijelovi riječi pišu sastavljeno, te autori jezičnih savjetnika. Tako se u Dulčićevim (Dulčić, 1997: 425) jezičnim savjetima navodi da se „auto-, audio-, foto-, radio-, video“ pišu sastavljeno kada su prvi složenički dio, a stav o sastavljenom pisanju vezanih leksičkih osnova zauzimaju i autorice *Normativnosti i višefunkcionalnosti* (Frančić, Hudeček, Mihaljević, 2005: 170), Ham (2014: 46) i Opačić (2015: 84). Autori se Institutova pravopisa (Jozić i dr., 2013: 47–50) u metodologiji koriste izrazom „jednorječnice“ kako bi označili situaciju u kojoj dvije sastavnice, koje su napisane zajedno i imaju jedan naglasak, označavaju jedan pojam. Slično pravilima Matičina i Aniće-Silićeva pravopisa kao jednorječnice pišu se i prefiksoidi, no znatna razlika je u opsegu pojma prefiksoida u koje se ubrajaju i primjeri poput *bruto-*, *neto-* i *žiro-* čime se otvara drugi (pravopisni) problem, tj. pitanje što je sve vezana leksička osnova.

U hrvatskim pravopisima, kao i gramatikama neriješeno je pitanje obuhvatnosti pojma vezanih leksičkih osnova vjerojatno zbog terminološke nerazlikovnosti pojmova afiksoid, strani afiks i vezana leksička osnova. Ipak, iako autori Institutova pravopisa (Jozić i dr., 2013: 47–50, 131, 179) *bruto-* tumače kao prefiksoid i navode da se kao jedna riječ pišu pridjevi „nastali dodavanjem hrvatskog ili stranog prefiksa ili prefiksoida“, nedosljedni su u takvom bilježenju što se vidi u rječničkoj natuknici *bruto društveni proizvod*, gdje se prefiksoid *bruto-* piše odvojeno od drugog dijela pridjevske složenice. S druge strane, u Matičinu pravopisu (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 146, 157) *bruto* i *neto* tumače se kao nesklonjivi

pridjevi te se pišu nesastavljeno s riječi kojoj su atribuirane, a *žiro* kao posuđena riječ koja se kao prvi složenički dio piše sa spojnicom zbog izostanka interfiksa. Slično njima, autori Londonca (Babić, Finka, Moguš, 1994: 81) *neto* promatraju kao „riječ koja se može smatrati nesklonjivim pridjevom“ kao i *mini* i *maksi* te propisuju njihovo pisanje odvojeno bjelinama od imenice koju atributno određuje. S druge strane, *mini-* i *maksi-* se u Institutovu (Jozić i dr., 2013: 285, 292), Matičinu (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 440, 445) i Anić-Silićevu (2001: 456, 468) pravopisu smatraju prefiksoidima. Iz navedenog je primjetno da se u Babić-Finka-Moguševom (1994: 81) pravopisu ne razlikuju prefiksoidi od stranih nesklonjivih pridjeva, ali ni od sintagmi u kojima je imenica u atributnom značenju kao npr. *alt saksofon* ili *portabl televizor* koje se pišu bez spojnice. Babić i Moguš (2011: 58–60) će od svrstavanja jedinica *neto* i *bruto* u nesklonjive pridjeve odustati u kasnijem izdanju pravopisa, kada će ih početi tumačiti kao dijelove polusloženice i pisati sa spojnicom, ali će ih, kada je riječ o pridjevima u kojima *bruto* i *neto* funkcioniraju kao prvi složenički dijelovi, pisati sastavljeno kao npr. *brutodruštveni*. S druge strane, ostat će dosljedni svome tumačenju prema kojem *mini* i *maksi* shvaćaju kao nesklonjive pridjeve, a ne kao prefiksoide. Za pisanje tvorbenih jedinica *mini-* i *maksi-* važan je Klajnov zaključak, koji je parafrazirala Muratagić-Tuna (2004: 56) definirajući *mini-* i *maksi-* kao abrevijature latinskih pridjeva *minimus* i *maximus*, opravdavajući im status prefiksoida. Isto objašnjenje prenosi i Težak (1990: 187) koji *mini-* i *maksi-* piše sastavljeno s drugim složeničkim dijelom. S druge strane, *bruto* i *neto* kao pridjevi talijanskoga podrijetla⁵ ne mogu se smatrati prefiksoidima nego nesklonjivim pridjevima, a *žiro* kao talijanizam⁶ u jeziku izvorniku funkcionira kao prefiks⁷, kao u složenici *giroconto*.

Autori Matičina pravopisa (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 143, 158) prvi su istaknuli da se nesklonjivi pridjevi stranoga podrijetla, koji „se pišu odvojeno od imenice“, mogu formalno podudarati s prefiksoidima kao npr. *retro* i *super* te ponudili objašnjenje kojim se uspostavlja razlika između nesklonjivog pridjeva, prefiksoida i imenice s pridjevskim značenjem. U pravilu stoji da samo nesklonjivi pridjev može biti dio imenskoga predikata pa se zato i piše rastavljeno kao npr. *super film*, dok imenica s pridjevskim značenjem i prefiksoid ne mogu, pa se ona piše sa spojnicom kao npr. *krem-juha*, a on spojeno kao npr. *superjunak*. Takvo tumačenje preuzimaju i autori Institutova pravopisa (Jozić i dr., 2013: 48)

---

⁵ Vidi etimologiju na: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15jXRg%3D (stranica posjećena 25. 6. 2018.)

⁶ Etimologija na: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (stranica posjećena 25. 6. 2018.)

⁷ https://en.wiktionary.org/wiki/Category:Italian_words_prefixed_with_giro- (stranica posjećena 25. 6. 2018.)

u okrnjenom obliku, s ciljem razlikovanja isključivo nesklonjivog pridjeva i prefiksoida, pa imenice s pridjevskim značenjem tumače kao nesklonjive pridjeve i pišu bez spojnice kao npr. *krem juha* i *portabl televizor*, a nedosljednost se ogleda u tome što se druge sveze imenice u atributnom značenju pišu sa spojnicom poput sveza *ragu-juha*, *doboš-torta*, *princes-uštipak* i drugih njima sličnih.

Pitanje pisanja složenica nastalih slaganjem dvaju ili više prefiksoida otvorili su autori Matičina pravopisa (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 143–148) uvođenjem pojma dvopojmovnih složenica, koje se pišu sa spojnicom čak i kada im je prvi dio prefiksoid kao npr. *audio-videoprema*, *auto-motodruštvo*, *bio-bibliografija*, *eko-etnoturizam* te *radio-televizija*, što se objašnjava uporabom spojnice u sastavnom značenju jer je odnos među složeničkim dijelovima koordiniran. S druge strane, autori Institutova pravopisa (Jozić i dr., 2013: 141, 49) sveze nastale slaganjem dvaju prefiksoida pišu bez spojnice kao npr. *audiovideoprema*, *automotodruštvo*, *biobibliografija*, *ekoetnoturizam* što opravdavaju tezom da „u koordinacijskom odnosu nisu prefiksoidi *audio-* i *video-*, nego prefiksoidne tvorenice *audiooprema* i *videoprema*. S druge strane, koordinacijski se odnos priznaje u slučaju pisanja složenice *radio-televizija* sa spojnicom što se tumači činjenicom da obje riječi imaju svoj naglasak, a prva se ne sklanja. Iako se u Babić-Finka-Moguševom (1994: 78) pravopisu eksplicitno ne govori o ovoj problematici, značajno je da se složenice nastale slaganjem dvaju prefiksoida pišu bez spojnice kao npr. *antropobiologija*, a složenice s vezanim leksičkim morfemom *radio* pišu sastavljeno.

Četvrtim pravopisnim pitanjem bavi se jedino Matičin pravopis (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 145), u kojem stoji da se prefiksoidi pišu „odvojeni crticom kad se prefigira kratica ili simbol“ kao npr. *eko-WC*, *mini-DV*, *super-G* te *pred-ie* i *post-ie*.

Uvidom u pravopisna pravila primjetan je širok spektar rješenja u pisanju vezanih leksičkih morfema, no takvih nedoumica ne bi trebalo biti. Kako su vezani leksički morfemi nužno vezani uz proces leksikalizacije, potrebno se osvrnuti i na pravopisno-leksikalizacijska načela koja propisuju sastavljeno pisanje. Sintaktičku nesamostalnost opravdava načelo formalne izolacije koje kaže da izoliranjem i samostalnim promatranjem segmenta riječi, segment „ne funkcionira kao riječ“, tj. „nadaje se kao neriječ“ (Ćužić, 2015: 59). Takav je slučaj i s vezanim leksičkim morfemima koji imaju svoju funkciju samo unutar riječi, a njihova je samostalna pojava u rečenici potpuno neovjerena što se ogleda u činjenici da ne mogu biti imenski dio predikata kao npr.: **On je log*, **Studiram logiju*, **Terapija koju primam je fito*. Pritom je potrebno razlikovati vezane leksičke morfeme od homografskih

leksema, čiji je nastanak često vezan uz kraćenje složenica s vezanim leksičkim morfemima kao što su *kinematograf* i *automobil*. Dok *kino* i *auto* funkcioniraju i kao slobodne osnove, tj. kao riječi koje pripadaju hrvatskom sustavu što je izraženo činjenicom da se sklanjaju kao i druge imenice a-vrste, vezani leksički morfemi nemaju mogućnost sklonidbe i njihovo je značenje pridjevsko što se vidi po preoblici „koji je u vezi s I“, pa se vezani leksički morfem *auto-* parafrazira kao *automobilski*, a *kino-* kao ono što je „u vezi s kinematografom pa i filmom“ (Barić, 1980 79–80). Takve situacije, kada vezani leksički morfemi poprimaju ulogu slobodnih, rješavaju se uvođenjem pojma radiksoida (Horvat, Štebih Golub, 2010: 410) te se objašnjavaju načelom materijalne izoliranosti koje se odnosi „na promijenjeno ili izgubljeno značenje koje ima jedan od segmenata (...) u usporedbi sa značenjem toga segmenta promatranoga samostojno“ (Ćužić, 2015: 59). Primjetno je da je značenje vezanog leksičkog morfema, koji je homograf leksema, pridjevno vezano uz taj isti leksem te funkcionira kao atribut drugom složeničkom dijelu.

6. Obilježja vezanih leksičkih morfema u uporabi

Objašnjena gramatička i pravopisna obilježja vezanih leksičkih osnova i njihova razlikovnost prema drugim bliskim jedinicama kao što su afiksoidi i njima bliski strani afiksi predmet su i korpusnoga istraživanja. Korpusnu građu predstavljaju pisani radovi koji pripadaju različitim funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika: knjige *Filozofija moderne umjetnosti* Mladena Labusa i *Vrt demokratskih delicija* Philippea Brauda znanstvenom, zbirka propisa *Mediji i marketing* administrativno-poslovnom, a roman Dubravke Ugrešić *Štefica Cvek u raljama života* književnoumjetničkom.

Pojavnost vezanih leksičkih morfema najzastupljenija je u znanstvenom nazivlju odakle neki leksemi prelaze u zakonske akte i književnoumjetnički stil. U posljednjim dvama stilovima primjetna je prisutnost leksema, nastalih od vezanih leksičkih morfema, vezanih uz imenovanje pojedinih struka.

Korpusna analiza⁸ pokazala je da vezani leksički morfemi mogu, kako je zaključila Barić (1980: 37–38), zauzeti položaj prvoga i/ili drugoga složeničkoga dijela te će tako i biti

---

⁸ Sve korpusne potvrde riječi donose se u kanonskom obliku iza čega slijedi zagrada oznakom knjige i brojem stranice na kojoj se riječ nalazi. Zbog jednostavnosti imena knjiga će biti označena kraticama: I je znak za knjigu Mladena Labusa *Filozofija moderne umjetnosti*, II za *Vrt demokratskih delicija* Philippea Brauda, III za zbirku propisa *Mediji i marketing*, IV. za roman Dubravke Ugrešić *Štefica Cvek u raljama života*. Riječi se donose u kanonskom obliku.

prikazani. Što se tiče strukture s dva vezana leksička morfema, u korpusu su pronađeni oni ustaljeni, već prepoznati u istraživanjima E. Barić, Silića i Pranjkovića:

VLM + <i>-bus</i>	bibliobus (III: 180)
VLM + <i>-drom</i>	aerodrom (IV: 52)
VLM + <i>-fobija</i>	ksenofobija (III: 47)
VLM + <i>-graf</i>	barograf (III: 164)
VLM + <i>-graf₂/grafknjiga</i>	daktilograf (IV: 44), daktilografknjiga (IV: 43)
VLM + <i>-grafija</i>	fotografija (I: 142), topografija (I: 143)
VLM + <i>-gram</i>	elektroencefalogram (II: 50), fonogram (III:238) videogram (III: 238)
VLM + <i>-log</i>	antropolog (II: 21), neurolog (II: 104), politolog (II: 14), sociolog (II: 14)
VLM + <i>-logija</i>	antropologija (I: 112), ekologija (I: 109), psihologija (I: 112), sociologija (II: 26), teologija (II: 55)

Osim toga, vezanim leksičkim morfemom može se tumačiti i *polito-*, morfem koji nastaje kraćenjem riječi *politika*.

U strukturi s vezanim leksičkim morfemom u prvom složeničkom dijelu, prevladavaju već prepoznate osnove:

audiovizualan (II: 146); **autocesta** (III: 219), **autoškola** (III: 121); **autobiografija** (II: 159), **autopozicioniranje** (II: 77); **biogorivo** (III: 144); **demokršćanin** (II: 36); **elektroinstalacija** (III: 124); **etnocentizam** (II: 70); **fotokarikatura** (III: 16), **fotomontaža** (III: 16), **fotoreportaža** (III: 16), **fotovijest** (III: 16); **geopolitički** (II: 176); **kemoprofilaks** (III: 166); **mikrobiološki** (III: 130), **mikrodruštveni** (II: 15), **mikrokozmos** (II:201), **mikronagrada** (II: 164), **mikropoticajan** (II: 51), **mikropritisak** (II:154); **psihoafektivna** (II: 14), **psihoemotivan** (II: 23), **psihopolitički** (II: 90), **psihosomatski** (II: 21); **radiodifuzija** (III: 238), **radiopostaja** (III: 158), **socioekonomski** (I: 86), **sociokulturan** (II: 16), **socioprofesionalan** (II: 58), **telekopiranje** (III: 44), **telemarketing** (III: 146), **teletrgovina** (III: 47); **tehnobirokracija** (II: 86), **tehnoscijentistički** (II: 99); **videostranica** (III: 51)

Ipak, nekima se promijenilo značenje u odnosu na opise E. Barić. Tako se *bio-* u *biogorivo* ne može tumačiti kao ono koje „je u vezi sa životom“ (Barić, 1980: 79), nego bi trebalo imati

pridjevno značenje *biološkog*. Slično je i s primjerom *demokršćanin* gdje se *demo-* ne može tumačiti kao ono „u vezi s narodom“ (Barić, 1980: 79), nego ono u vezi s demokracijom, tj. demokratsko.

Osim toga, kao vezani leksički morfemi funkcioniraju i pokraćenice hrvatskih riječi stranoga podrijetla. Tako se *socijal-* u *socijalizdajnici* (II: 122) i *socijaldemokratski* (II: 122) može tumačiti značenjem pokraćene riječi *socijalizam*, a *naci-* u *naci-fašizam* (I: 144), *anarho-* u *anarhosindikalizam* (II: 135), *gastro-* u *gastrointestinalni* (IV: 20) i *sakro-* u *sakrosanktan* (I: 36) mogu se tumačiti pridjevnom preoblikom u tvorbi polaznih leksema *nacionalizam*, *anarhizam*, *gastronomija*, odnosno pridjevom *sakralan*.

Što se tiče strukture s vezanim leksičkim morfemom u drugom dijelu, u korpusnoj analizi pronađeni su sljedeći:

-kron/kron(ija)	anakron (I: 202), sinkronija (I: 53),
-log/loginja	etolog (II: 104), ginekolog (IV: 91), muzikologinja (I: 131)
-logija	gnoseologija (I: 169), mitologija (II: 209), metodologija (I: 77)
-man	megaloman (II: 191), mitoman (II: 191)
-skop	kaleidoskop (I: 194)

Uz već prepoznate vezane leksičke morfeme, analizom je izdvojen i *-kron* jer je riječ o osnovi grčke riječi *khronos*⁹, koja ima značenje hrvatske riječi 'vrijeme'. Ta osnova može doći i kao prvi složenički dio kao u riječi *kronologija*, a da bi se izjednačile dvije osnove *-kron* i *krono-* završno *-o-* u drugome morfemu tumači se kao interfiks. Iako Barićka (1980: 39) tumači da kod slaganja s dvama vezanim leksičkim morfemima nema spojnika jer morfem završava na *-o*, ne može se tvrditi da interfiks nije postojao jer je on značajna jedinica. Vjerojatno je zbog hapologije jedno *-o* nestalo, ali je spojno značenje interfiksa zadržano. Upravo takva vezana leksička osnova koja može biti i prvi i drugi složenički dio temeljni je kriterij za razlikovanje vezanih leksičkih morfema od afikasa i afiksoida koji su strogo podijeljeni na prefikse/prefiksoide i sufikse/sufiksoide. Ono što je prefiks ne može biti sufiks, ali vezana leksička osnova koja je češća kao prvi složenički dio može biti i u drugom složeničkom dijelu, i obrnuto (Bilandžija, 2017: 37).

⁹ Vidi: https://www.etymonline.com/word/chrono-?ref=etymonline_crossreference (stranica posjećena 26. 6. 2018.)

Iako strani elementi, *eto-*, *gineko-*, *gnoseo-* i *megalo-* ne tumače se kao vezane leksičke osnove jer se ne „javljaju najmanje u dva primjera“ pa se ne može uspostaviti tvorbena veza (Babić, 2002: 37), a *mito-* i *metodo-* su spojevi slobodnih osnova i interfiksa. Iako protuargument može biti da je drugi primjer za *etologa etologija* i da se zbog toga *eto-* može smatrati vezanom leksičkom osnovom, podrazumijeva se da se drugim primjerom smatra veza s potpuno drugom leksičkom osnovom, a ne varijacijom iste leksičke osnove sufiksacijom, jer je *-log* vezana osnova na koju se dodaje ili nulti sufiks ili sufiks *-ija*, koji mu onda daje gramatičko značenje.

Vezani leksički morfemi zabilježeni u korpusu većinom nisu pravopisno problematični kada je riječ o njihovu sastavljenom i rastavljenom pisanju, no ima iznimaka. Problem je da se ponekad pišu odvojeno kao npr. *video kaseta* i *audio kaseta* (III: 199), no kako je riječ o vezanim morfemima koji imaju pridjevno značenje, jasno je da ih treba pisati spojeno s riječju *kaseta*. Drugi je problem pisanje sa spojnicom kao u primjerima *socio-kulturni* (I: 8), *socijal-izdajnici* (II: 122) i *naci-fašizam* (I: 144). U prvom slučaju vjerojatno se želi naglasiti koordinacijska struktura složenice, a u drugome kraćenje leksema socijalistički. Ipak, nema razloga dvopojmovne složenice s vezanim leksičkim morfemima tretirati polusloženicama jer je riječ o čistom slaganju. Temeljna razlika od polusloženica je činjenica da prvi polusloženički dio funkcionira kao samostalna riječ.

S druge strane, višepojmovne složenice, koje su u nekim pravopisima tumačene polusloženicama, pišu se dosljedno sastavljeno kao npr. *elektroencefalogram* (II: 50). Kao odgovor zašto bi se višepojmovne složenice trebale pisati sastavljeno, treba se uzeti u obzir da je naglašavanje koordinacijskog značenja spojnicom pleonastično jer se u vezanim leksičkim osnovama jasno prepoznaje interfiks koji ima apstraktno „spojno značenje“ (Barić, 1980: 24).

Osim toga, u korpusu se potvrđuje dvostruko pisanje složenice morfema *radio* i *televizija* kao *radiotelevizija* (III: 44) i *radio-televizija* (III: 159). Neovjerena preoblika *radiotelevizija* → *radijska televizija* potvrđuje da *radio* u složenici nije vezani, nego slobodni morfem pa ga stoga treba pisati sa spojnicom da bi se naglasilo koordinacijsko značenje.

Također, iako su se autori Matičina (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 149) i Institutova (Jozić i dr., 2013: 141) pravopisa usuglasili da dvije sintagme u kojima se javlja isti drugi složenički dio, kao npr. *audiooprema* i *videooprema*, ne treba kratiti izbacivanjem istoga dijela u prvoj sintagmi, nisu se složili kako ih pisati kada se takva pokrata dogodi. Naime, Matičin pravopis (Badurina, Marković, Mićanović, 2008: 149) preporučuje pisanje vezanog

leksičkog morfema u prvoj sintagmi s crticom kao u primjeru *audio- i videooprema*, dok se Institutov pravopis (Jozić i dr., 2013: 141) takvom pisanju protivi bez dodatnih pojašnjenja. U korpusu su pronađene potvrde takvih sintagmi napisane kao *video i audio kasete* (III: 199) te *audio i video verzija* (III: 175), pa se postavlja pitanje kako razlikovati tako napisanu vezanu od slobodne osnove. Naime, *video* kao slobodna osnova ima imeničko, a *video-* kao vezana osnova pridjevno značenje, pa bi onda u skladu s pravilom da se spojnica piše „pri označavanju sastavnih dijelova riječi“ (Babić, Finka, Moguš, 1994: 138), spojnicu trebalo pisati da bi se označilo da je riječ o morfemu, a ne riječi.

Osim vezanih leksičkih morfema, u korpusu je pronađen velik broj stranih afikasa kao npr.:

antidemokratizam (II: 63); **antietatist** (II: 97), **antieuropljanin** (II: 97), **antikapitalistički** (I: 113), **antinormativni** (I: 132), **antisemitizam** (III: 47), **antiumjetnost** (I: 101); **apercepcija** (I: 136); **autoreferencijalnost** (IV: 109); **autoškola** (III: 121); **dehumanizacija** (I: 229), **dekolonizacija** (II: 187), **delegitimiranje** (II: 14), **dematerijalizacija** (I: 58), **demobilizirati** (II: 225), **desupstrancijalizacija** (I: 58); **diskontinuiranost** (I: 35), **diskontinuitet** (I: 99), **diskordanca** (I: 55); **epicentar** (I: 59); **interdisciplinarni** (I: 8), **intertekstualnost** (I: 95), **intersubjektivnost** (I: 59); **imaterijalan** (I: 60), **irealizacija** (I: 229), **ireverzibilni** (I: 44); **kontrarevolucionaran** (II: 48), **kontraproduktivan** (II: 141); **multidisciplinarni** (I: 8); **postmoderna** (I: 15), **postindustrijski** (II: 49), **pseudoavangardan** (I: 201), **pseudokultan** (I: 105), **pseudoumjetnički** (I: 201); **redefiniranje** (I: 71), **reorganizirati** (I: 109), **reprodukcija** (I: 147); **subkultura** (II: 75), **transfilozofijsko** (I: 12)

Kao i vezane leksičke morfeme koji su u ulozi sufiksa, strane prefikse bi se moglo nazvati afiksodima u širem smislu jer imaju ulogu afiksa, ali za razliku od afiksoida ne mogu egzistirati kao slobodne osnove, nego isključivo kao vezane. Strani se prefiksi uglavnom mogu prevesti domaćima, osim *de-* i *re-* koji se u primjerima *dekolonizacija* i *reorganizirati* mogu samo parafrazirati punoznačnim riječima 'prekid kolonizacije', odnosno 'ponovno organizirati'. S druge strane, zamjenu afiksima kod pravih prefiksoida i vezanih leksičkih osnova nije moguće uspostaviti.

7. Zaključak

U hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi za pojam složeničkog dijela klasičnog podrijetla rabe se pojmovi vezani leksički morfem, vezana leksička osnova i afiksoid. Međutim, kako se termin afiksoida odnosi na desemantiziranu slobodnu osnovu koja se gramatikalizirala, pojmu najbolje odgovara termin vezane leksičke osnove koji aludira na sastavljenost od dvaju morfema, pri čemu se drugi tumači kao interfiks. Glavna gramatička obilježja vezanih leksičkih morfema su sintaktička nesamostalnost kojom se razlikuju od drugih složeničkih osnova, naglašeno leksičko značenje i izostanak tvorbenoga koje ih razlikuje od afikasa i afiksoida te poseban tvorbeni način koji još uvijek nije imenovan. Pristupi pravopisaca vezanim leksičkim morfemima uglavnom su raznoliki, ali svi ih, kada je riječ o jednostavnim složenicama, tretiraju kao tvorbene elemente koji se pišu sastavljeno s drugim složeničkim dijelom. Međutim, kada je riječ o složenicama koje se sastoje od tri vezane leksičke osnove, neki pravopisi su prvi složenički dio razdvajali spojnicom kako bi naglasili koordinacijski odnos što je potpuno neprimjereno jer interfiks nosi spojno značenje. Korpusnim istraživanjem zaključeno je da su vezani leksički morfemi sve češći i u drugim funkcionalnim stilovima, ali su najčestotniji u znanstvenome stilu. Upravo zbog toga, važno je da se sastavljeno pisanje vezanih leksičkih morfema ustali u tom stilu jer analogijom prema tom tvorbenom modelu nastaje sve više domaćih vezanih leksičkih osnova koje će sigurno nastaviti sa svojom abrevijaturnom produkcijom koja je jeziku kao ekonomičnom sustavu prirođena.

8. Popis literature i izvora

a) Literatura:

- Anić, V., Silić, J. (2001). *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- Babić, S., Moguš, M. (2011). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, S., Ham, S., Moguš, M. (2005). *Hrvatski školski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, S. (2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Babić, S., Finka, B., Moguš, M. (1994). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Badurina, L. (2009). O metodologiji rada na pravopisu: hrvatska iskustva. U T. Bečanović (Ur.) *Njegoševi dani* (str. 275–285). Nikšić, Crna Gora: Univerzitet Crne Gore.
- Badurina, L., Marković, I., Mićanović, K. (2008). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Barić E. i dr. (2005). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, E. i dr. (1999). *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Barić, E. (1980). *Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksne tvorbe*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Bilandžija, S. (2017). *Slaganje u savremenim skandinavskim jezicima – prototip i periferija*. Beograd: FOKUS – Forum za interkulturalnu komunikaciju.
- Ćužić, T. (2015). *Pravopisna norma: teorijsko-metodološki problemi hrvatske pravopisne norme*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Dulčić, M. (Ur.). (1997). *Govorimo hrvatski*. Zagreb: Naprijed.
- Frančić, A., Hudeček, L. i Mihaljević, M. (2005). *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Ham, S. i dr. (2014). *Hrvatski jezični savjeti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Horvat, M. i Štebih Golub, B. (2009). Globalizacija i internacionalizacija u hrvatskome i srpskome jeziku. U B. Tošović *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatishen und Serbischen*. Wien, Münster, Berlin: LitVerlag.
- Jozić, Ž. i dr. (2013). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kostić-Tomović, J. (2013). *Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*. Beograd: Fokus – forum za interkulturalnu komunikaciju.

- Kuna, B. (2007). Nazivlje u tvorbi riječi. *Filologija*, 165–182.
- Lalić, M. R. (2013). Kontrastivna analiza morfološke i semantičke strukture imeničkih složenica u nemačkom i srpskom jeziku. *Zbornik za jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta u Novom Sadu*, 3, 63–77.
- Levačić, T. (2017). O morfemskom statusu prefiksoida u suvremenom ruskom jeziku. U Božić, R. i Kuvač-Levačić, K. (Ur.) *Zadarski filološki dani*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 153–175.
- Marković, I. (2010). *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- Mihaljević, M., Ramadanović, E. (2006) Razradba tvorbenih načina u nazivlju. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 193–212.
- Muratagić-Tuna, H. (2004). Sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica u aktuelnim pravopisima bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika. *Književni jezik*, 22 (1–2), 44–59.
- Opačić, N. (2015). *Reci mi to kratko i jasno*. Zagreb: Znanje.
- Silić, J., Pranjković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tafra, B., Košutar, P. (2009). Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 35, 87–107.
- Težak, S. (1990). *Hrvatski naš svagda(š)nji*. Zagreb: Školske novine.
- Vounchev, B. (2016). On Some Properties of the Affixoids in Modern Greek. U Trpomanova, E., Mihailova, B., Aleksova, V. (Ur.) *Alkanskoto ezikoznanie dnes. Sbornik v čest na 75 godišnik iobilei na prof.d. f. n. Petr Asenova*. Sofia: Univerzitetsko izdavaštvo sv. Kliment Ohridski, 115–124.

b) Reference s internetskih stranica:

<http://www.dictionary.com/>

<http://hjp.znanje.hr/>

<https://en.wiktionary.org/>

c) Izvori:

Braud, P. (2004). *Vrt demokratskih delicija*. Zagreb: Disput.

Labus, M. (2006). *Filozofija moderne umjetnosti*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

Prevelić, B. (Ur.). (2009). *Mediji i marketing (zbirka propisa)*. Varaždin: Centar za management savjetovanje Dragutina Holika.

Ugrešić, D. (2004). *Štefica Cvek u raljama života*. Zagreb: Večernjakova biblioteka.